

ЗМІСТ

<i>Віра Агеєва. Доктор Парадокс</i>	5
Без ґрунту	27
Розмови Екегартові з Карлом Гоцці	209
Апостоли	219
Приборканий гайдамака	233
Помста	261
«Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти»	269
Емальована миска	289
Спрага музики	303
Письменник і генерал	315
Самотній мандрівник простує по самотній дорозі	321
Болотяна Лукроза, I	411
Болотяна Лукроза, II	429

Віра Агеєва

ДОКТОР ПАРАДОКС

Домонтовичева біографія досі ховає нерозгадані таємниці та незбагнені суперечності. Його проза дає чи не найвиразніше уявлення про інтелектуальну й психологічну атмосферу міжвоєнного часу. Історіософія Петрова-Бера застановляється над проблемами зміни й чергування культурно-історичних епох, заперечуючи ідею прогресу та наголошуючи на окремішності часових відрізків. Переживши дві світові війни, далі сповідувати поступ було таки неможливо. Роздумуючи над кризою класичної фізики після Хіросіми, філософ говорить, що на уламках розбомблених європейських міст уже надто складно вірити в гуманізм і людину як вінець творіння. Кожна нова історична епоха, за Віктором Петровим, тотально заперечує попередню, ревізуючи всі її цінності й пріоритети. Така-от дискретність історичного часу визначає й індивідуальне людське тривання. Проблема в тому, що сучасна «безґрунтова», незакорінена людина позбавлена цілісної біографії, вона проживає часові відрізки, співвідносні з різними історичними періодами.

Життєпис самого Віктора Петрова-Домонтовича чудово ілюструє цю тезу. Справді, мало спільного між сином єпископа, далі блискучим випускником київського університету Святого Володимира, богемним модерністом, формалістом і естетом 10-х—20-х років (він до того ж дружив із багатьма пізніше знищеними ворогами держави)—і таємним агентом радянських спецслужб,

автором кіноповісті про Миколу Щорса у 30-ті. Як і між озброєною людиною в німецькій офіцерській формі у першій половині 40-х — та берлінським професором-богословом у другій половині десятиліття. Врешті, між самітником-археологом, дослідником трипільської культури, автором десятків неопублікованих через негласну заборону наукових праць — і кавалером ордена Великої Вітчизняної війни у 60-ті роки.

В особистій долі письменника відбилися чи не всі основні колізії, які акцентуються в його прозі. Людина на рубежі епох, на середохресті різних культурних орієнтацій, людина кризової доби, котрій, як зізнається одна з героїнь Домонтовича, навіть подобається ходити по канату. Парадоксальність стає майже життєвим і творчим принципом.

Герой роману В. Домонтовича «Без ґрунту», геніальний художник-модерніст Степан Линник, на безневинні, здавалося б, голови авторів шаблонних реалістичних пейзажів з волошками й пшеничними ланами накликає найжахливіші пекельні кари. «Таке нікчемне паскудство треба нищити, палити, дерти! — гримів Линник. — За це треба вішати. Згодом, — і Линник таємниче знизив голос, — це й робитимуть з малярами подібного гатунку. Їх катуватимуть, їх садитимуть в заґратовані клітки, їх розстрілюватимуть. Засилатимуть до Сибіру!» Коли єдиним серйозним і справді невідпокутуваним гріхом вважати — у цій модерністській ієрархії вартостей — гріх письменницького пристосуванства, графоманії й заангажованості позамистецькими ідеями, то життя В. Домонтовича видається навдивовижу послідовним і безкомпромісним. Так, цей високочолоий інтелектуал, філософ, археолог, літературознавець і письменник, впродовж десятиліть був ще й розвідником, таємним співробітником НКВС-КДБ. Як на рустикальну, говорив Домонтович, українську свідомість, ореол мученика й жертви письменникові пасує незрівнянно більше, ніж «мовні ігри» з тоталітарною владою. Петрову — волею обставин — у такі ігри довелося грати, він пішов на принизливе співробітництво. Але письменник В. Домонтович (Домонтович — не Віктор, він лише В. — зауважував сам Віктор Платонович) **жодних** поступок ніколи не робив, і його творчість не має нічого спільного із соціалістичним реалізмом та радянськими цінностями. В українській культурі цього періоду — випадок майже унікальний.

Особистісне і професійне становлення відбувалося за умов, які не назвеш сприятливими, і вміння не пристосовуватися до суспільних, ідеологічних вимог, в міру сил не зважати на владу ідеології, Великого Іншого формувалося уже в юнацькі роки. Віктор Платонович Петров народився 10 жовтня 1894 року в Катеринославі. В офіційних радянських автобіографіях він писав — «у родині вчителя», але це був один із численних евфемізмів, продиктованих обставинами. Насправді Платон Петров — «священник Тюремной („Скорбященской“) церкви города Екатеринослава»¹.

1913 року Петров закінчив Холмську чоловічу гімназію і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Свої спогади про неокласиків В. Домонтович починає маєстатичним описом Університету — величної червоної будівлі, яка панує над навколишнім простором: «Наближаючись до цього червоного колоса, до цієї будівлі в уцегляненому одязі крові, людина почувала, що вона втрачає себе. Вона почувала себе заздалегідь приреченою. Чотирикутні постаменти колон у порівнянні з нею були незмірно великі. Дубові масивні двері були прямі й високі, людина ставала малою на їх порозі. Щоб їх відкрити, треба було простягнути руку вгору над головою, — це був майже гієратичний жест, як перед входом у храм. Дотик до чавуну лишав на долоні відчуття холоду, і це почуття холоду, сполучене з м'язовою напругою, підкреслювало неміч людини. /.../ Ще й досі я страждаю від снів, які примушують мене блукати по цих кам'яних щілинах, проходити безкраї пустелі коридорів»².

Із семінару професора Володимира Перетца в Київському університеті вийшла блискуча плеяда літературознавців. І в методологічному, сказати б, вимірі (естетський формалізм, повага до традиції й трактування її, зокрема, як витонченої стилізації), а може, і в особистісному (з Павлом Филиповичем та Михайлом Драй-Хмарою Петров у ті самі роки вчиться в університеті) тут можна шукати початків українського неокласицизму в широкому сенсі цього слова — не лише як групи поетів, «п'ятірного гона», а як естетичного, художнього напрямку в літературі 20-х років.

¹ Свідоцтво про народження В.П. Петрова. — ЦДАМЛМ України. Фонд 243, оп. 1, од. зб. 190, арк. 1.

² Там само. — С. 262.

Віктор Петров
1910-ті.